

J. Garai Béla

RAKÉTÁK ÁRNYÉKÁBAN

A nyugatnémet és általában a nyugat-európai lapokat elárasztó hirdetések-ből ítélve új bizniszt fedeztek fel maguknak a leleményes üzletemberek. Jól jövedelmező és – tekintettel az egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzetre – perspektivikus vállalkozásról van szó, amelynél még attól sem kell tartaniuk, hogy a megrendelő később, a használat után esetleg reklamál a kispórolt cement miatt. Az új biznisz az atombiztos óvóhely, ami pillanatnyilag sláger jobb körökben. Amolyan státusszimbólum ez, mint a régi szép időkben – mondjuk a 70-es években, a helsinki dőre optimizmus korszakában – a száz lovas Mercedes, a karcsú jacht, vagy a tahiti üdülés. Ali társaságbeli tekintélyére valamit is ad, és szívéen viseli szeretett családjá sorsát, az csináltat magának egy ilyen földalatti és csupa vasbeton Noé-bárkáját, amelyben – a bunkerügynökök ígérete szerint – nemcsak hogy átvészeli a nukleáris katasztrófát, hanem még kellemesen is érezheti magát. Persze csak akkor, ha elég mély a pénztárcája és nem sajnálja a rávalót sem a betonvasra, sem a berendezésre.

Az óvóhellyel biznisselő vállalkozóknak semmit sem kell kitalálniuk, hogy eloszlassák kuncsaftjaik kételyeit. Elegendő, ha elébük teszik az újságot. Ebből megtudhatják, hogy például az NSZK-beli Mutlangenben éppen most szerelik össze az első Pershing-2 típusú rakétákat, a London melletti Greenham Commonban pedig az úgynevezett szárnyasrakéta összeillesztésén buzgólkodnak. Sőt, néhányat – itt is, ott is – már sorompóba állítottak, úgyhogy akár-mikor be is vethetik őket. Aztán továbblapozva az újságot a még ingadozó megrendelők arról is értesülhetnek, hogy az NDK-ban és Csehszlovákiában ugyancsak gyors ütemben szerelik az új (szovjet) rakétákat, és azok is bármikor indíthatók. Ráadásul még azt is elolvashatják, hogy nemcsak a közepes hatótávolságú rakétákról, hanem a stratégiai rakétafegyverkezésről folytatott genfi tárgyalások is megszakadtak, sőt hazautaztak a küldöttségek Bécsből is, ahol a közép-európai fegyverzet és haderő csökkentéséről tárgyaltak. Ha jobban belegondolunk, az atomóvóhely, még ha mégoly drága is, a bolondnak is megéri.

Ezernyolcszáz kilométeren 40 méteres eltérés

A stratégák ugyan azt állítják, hogy az újabb rakétatelepítések, a katonai erő magas szinten kialakított (vagy kialakuló?) egyensúlya miatt Európában kevésbé valószínű a tömbök közötti nukleáris összecsapás, a józan ész azonban az ellenkezőjét sugallja. A lassan ellenőrizhetetlenné váló fegyverkezési eszkaláció, a több száz közepes hatótávolságú rakéta fölállítása mindkét oldalon kétségtelesenül megnöveli annak a veszélyét, hogy akár gépi, akár emberi hibából váratlan támadás kezdődjön. Ezt már lehetetlen helyrehozni, mert az ellencsapás be van programozva, és semmi sem akadályozhatja meg. Súlyosbító körülmény, hogy ezek a rakéták alig néhány perc alatt érnek célba, s ez nemcsak a veszélyre való figyelmeztetést és a riadóztatást nehezíti meg, hanem az ellentámadás, az egész eszkalációs folyamat megelőzését is, ha az akció, mondjuk, a számítóközpont hibája miatt vagy elhamarkodott emberi reakció következtében kezdődött el.

Nem kétséges, hogy a közepes hatótávolságú rakéták handrendbe állítása igen nagymértékben megnövelte a bizonytalanságot kontinensünkön. Nemcsak azért, mert most már úgyszólván minden hadászati szempontból lényeges célpontra (s ezek közé tartoznak a stratégiai fontosságú katonai létesítmények mellett a milliós nagyvárosok is) jut egy vagy több atomrakéta, hanem azért is, mert e tökéletesített eszközök rendkívül pontosan jutnak célba. A szovjet SS-20-ok például 5000 kilométeres távolságból legfeljebb 300 métert térnek el a kitűzött célponttól, ami ekkora ütőerő mellett majdnem hogy elhanyagolható eltérés. Az NSZK-ban felállítandó Pershing-2 1800 kilométeres távolságból alig 40 métert tévedhet, és még a 30 méter vastagságú betonfalat is áttöri.

Az új amerikai atomrakétákból a NATO tervei szerint 108-at helyeznek el kontinensünkön, valamennyit az NSZK területén. Ismeretes, hogy a Szovjetunió főleg ezeknek a nagy sebességű és találati pontosságú rakétáknak a felállítását nehezíti, mivel elsődrendű veszélyt jelentenek a Varsói Szerződés országainak védelmére nézve. A Tomahawk típusú robotrepülőgépek, más néven a szárnyasrakéták, a Pershing-2-höz viszonyítva lassúak, előnyük inkább abban van, hogy alig 100 méter magasságban haladva, pályájukat önműködően a domborzati viszonyokhoz igazítják, és ily módon megtevesztik a légvédelmi radarberendezéseket. Ezekből 414-et telepítenek öt NATO országban: az NSZK-ban, Nagy-Britanniában, Hollandiában, Belgiumban és Olaszországban. (Ami a Szovjetuniót illeti, nyugati források szerint 1977-től összesen 360 SS-20-as közepes hatótávolságú rakétát állított fel, közülük 250-et európai területen.)

A NATO 1979 végén elhatározott pótfegyverkezésében, tekintettel közép-európai elhelyezkedésére, az NSZK-nak jut az elsőbbség hálátlan szerepe. Ez a tény érthetően aggasztja a nyugat-európai közvélemény nagyobb részét, s csak kevesen vannak, akik az új rakétákban az ország biztonságának a megerősítését látják. A lakosságnak ez az aggodalma tette oly tömegessé a nyugat-német békemozgalmat, amely az elmúlt évben számtalan akciót folytatott a telepítési döntés megváltoztatásáért.

A kettős határozat eltolódott hangsúlya

Helmut Schmidt volt kancellár 1979 novemberében, londoni látogatásakor kifejtette elképzeléseit az európai biztonságról és az Észak-Atlanti Szövetség ezzel kapcsolatos szerepéről. Ekkor dobta be először a nyugati köztudatba, hogy a NATO-nak, tekintettel a Szovjetunióval szembeni „fenyegetettségére”, úgynevezett kettős határozatot kellene elfogadnia, amellyel egyrészt sürgetnék az Egyesült Államok és a Szovjetunió tárgyalásait és megegyezését a közepes hatótávolságú rakéták ügyében, másrészt pedig kilátásba helyeznék az ilyen rakéták Nyugat-Európába való telepítését abban az esetben, ha a genfi tárgyalásokon 1983 végéig, a másik fél hibájából, nem születik megállapodás. Schmidt javaslatával tulajdonképpen serkentést kívánt adni a genfi tárgyalásoknak és a rakétatelepítést amolyan nyomatéknak szánta a Szovjetuniótól való engedmények kicsikarásához. A szociáldemokrata kancellár arra számított, hogy az amerikai kongresszus 1980-ban úgyis ratifikálja a már korábban megkötött SALT-2 amerikai-szovjet rakéta-egyezményt, s ez a körülmény egy csapásra kedvezőbb légkört teremt majd a közepes hatótávolságú európai rakétákról folytatott tárgyalásokon is. Schmidt csakis ezzel az indoklással tudta elfogadtatni javaslatát pártja, a Szociáldemokrata Párt 1979-es nyugat-berlini konferenciáján, jóllehet egyes munkatársai – köztük például Egon Bahr, aki a két német állam közti kapcsolatok normalizálásában szerzett érdemeket és a SPD fegyverkezési szakértőjének számít – arra figyelmeztettek, hogy nem sok kilátás van a SALT-2 becikkelyezésére. (Bahrnak igaza is lett: a SALT-2 Reagan hatalomra jutásával végleg kútba esett...)

A kettős határozatra vonatkozó elképzelés NATO körökben nagy tetszést aratott. Így 1979 decemberében a nyugati katonai szövetség tanácskozásán a határozatot el is fogadták, 1983 végére tűzve ki az időközben kifejlesztésre kerülő új és korszerű amerikai közepes hatótávolságú rakéták telepítését. A nemzetközi légkör lehűlésével és a reagani külpolitikai elvek érvényre jutásával azonban a kettős határozatnak mindinkább a telepítésre vonatkozó második része kapott nyomatékot, hogy végül is tavaly decemberben, az eredetileg kitűzött határidőt meg sem várva, összeszereljük a szóban forgó rakéták első példányait az angliai Greenham Commonban és az NSZK-beli Mutlangenben. Visszatekintve az előzményekre, nem kétséges, hogy a telepítés előkészületeit, a terep kiválasztását, a földmunkákat már az év elején elvégezték, nem sokat törődve a genfi delegációk fáradozásával és az Európa-szerzte kibontakozó tömeges békemozgalmal.

„Felhatalmazás a rakétatelepítésre”

Amit a szociáldemokrata Helmut Schmidt kezdeményezett, azt egy másik Helmut, a kereszténydemokrata Kohl vitte véghez – ha nem is egészen úgy, ahogyan tekintélyes elődje elképzelte. Időközben ugyan csere történt Nyugat-Európa legerősebb gazdasági hatalmának kormányzásában és a gazdasági bajok miatt válságba került Schmidt-Genscher balközép szociál-liberális koalíciót egy

másik kormányzóvetség váltotta fel, amelynek a Kereszténydemokrata Unió, a Keresztényszociális Unió és a Szabaddemokrata Párt a tagja (CDU-CSU-FDP), s amelyre a konzervatív jobbközép meghatározás illik a leginkább, még akkor is, ha Kohl kancellár előszeretettel nevezi kormányát a középpártok koalíciójának. (A „bal” és a „jobb” nyugat-németországi jelentéséről mérvadó forrásból, a hamburgi liberális Die Zeitből idézünk: „Ami nálunk a bal, az másutt közép, ami nálunk közép, az másutt jobb, ami nálunk a jobb, az másutt nem is létezik...”)

Noha a politikai megfigyelők szinte valamennyien egyetértenek abban, hogy az elmúlt tavasszal lezajlott nyugatnémet választásokat nem lehet „rakétaválasztásoknak” minősíteni, mert kimenetelüket kétségkívül belső gazdasági, szociális és társadalmi kérdések döntötték el, nem pedig a külpolitikai vagy a fegyverkezési témák, mégis nehéz lenne tagadni az összefüggéseket egyrészt Kohl hatalomra kerülése, majd újraválasztása, másrészt a rakétatelepítés nyélbe ütése között.

Helmut Kohl 1982 decemberében New Yorkban tett hitet „rakétapártisága” mellett. Az amerikai német közösség előtt mondott beszédében Henry Kissinger volt külügyminiszter kérdésére válaszolva, hogy a Bundestagban nem sokkal korábban lezajlott hatalomátvétel, azaz Genscher szabaddemokratáinak átpártolása után miért készülnek idő előtti parlamenti választásokra, amikor az újonnan létrejött kormánykoalíciónak megbízható többsége van, Kohl így érvelt: „Azért, hogy egyértelmű felhatalmazást kapjunk a nyugatnémet szavazóktól az új amerikai rakéták telepítéséhez!” Majd hozzáfűzte: „A genfi tárgyalások sikerének elengedhetetlen feltétele az a szilárd eltökéltégünk, hogy hozzákezdjünk a rakéták telepítéséhez...”

Noha akkor már lényegében megkezdődött az 1983 március 6-ára kitűzött általános választások propagandahadjárata, ez a lelkes kinyilatkozás mégis inkább az amerikai vendéglátóknak szólt, mindenekelőtt Reagan elnöknek mintsem az otthoni választóknak. Kohl feltehetően azt akarta bizonyítani, hogy Washington megbízhatóbb partnert kapott a keresztényliberális koalícióban, mint amilyen elődje volt.

Az amerikai vezetőknek ezt nem is nagyon kellett bizonygatni. Amikor 1980 novemberében Ronald Reagan a „régikori erkölcsi és társadalmi értékek” visszaállítását hirdető programjával elsőpró győzelmet aratott Jimmy Carter felett, vele, az Egyesült Államok sorrendben 40. elnökével a tömény konzervativizmus került hatalomra, mintegy bizonyítva, hogy a még pártja elnevezése szerint is konzervatív Margaret Thatcher sem véletlenül diadalmaskodott két évvel korábban a nagy-britanniai választásokon. Mindez azt tanúsította, hogy a műszaki forradalmak és a gyökeres társadalmi átalakulások e századában sem szabad eleve esélytelennek hinni a konzervativizmust, mert eszméinek még mindig sok követője van. E nézetek legmarkánsabb képviselője, Reagan nem sok megértést tanúsított a Rajna-parti politikusok igyekezete iránt, hogy az európai realitásokkal összhangban és a kölcsönösen hasznos gazdasági együttműködés érdekében kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekedjenek a másik tömb államaival. Állítása szerint az enyhülésből, amelynek kialakulásához

a brandti keleti politika is hozzájárult, csak a Szovjetunióknak volt haszna, sőt Reagan szerint a megkönnyített nyugati hitelfeltételek és a fejlett technológia átadása a szovjet fegyverkezés felfuttatását szolgálta. Az új amerikai elnöknek „új kezdetet” ígérő politikájához másfajta nyugat-európai hozzáállás szükségeltetett, például olyan, mint a Schmidteket követő Kohl–Genscher kettősé. Hogy mennyire kedvére volt a bonni konzervatív fordulat, azt egy pillanatra sem rejtette véka alá. Jellemző példa, hogy amikor Willy Brandt 1981-ben az Egyesült Államokban járt, Reagan nem tudott időt szakítani, hogy fogadja az akkor még kormányzó nyugatnémet Szociáldemokrata Párt elnökét. Viszont alig egy hónappal később szívélyesen üdvözölte Helmut Kohlt, aki akkoriban csak tartományi kormányfő és ellenzéki kancellárjelölt volt.

Megnyugvás NATO-körökben

A rakételepítésre vonatkozó, 1982 decemberében elhangzott washingtoni kijelentései elég sok bajt okoztak Kohlnek a választási hadjáratban. Az ellenzéki szociáldemokraták, de még inkább a környezetvédő és pacifista mozgalmakat tömörítő zöldek nyomban kinevezték a CDU-t rakétapártnak, hatásos fegyvert kovácsolva maguknak az egész kampány idejére. Sőt, Kohl pártjának ez a megbélyegzése vezetett oda, hogy a zöldek tömöríthették sorukat, maguk köré gyűjtve a rakételepítés ellenzőinek nem kis hányadát, és segítségükkel elérték választási céljukat: képviselőket juttattak be a Bundestagba. Az SDP is a telepítés elhalasztásának jelszavát tűzte zászlajára (a szociáldemokraták 1983 novemberi kongresszusukon – a hatalom elvesztése óta bekövetkezett evolúció eredményeképp, és okulva lakosság nagy többségének állásfoglalásából – szinte testületileg a rakételepítés ellen sorakoztak fel), s ezzel bizonyára javított is választási eredményein, de a keresztény pártok győzelmét – a sokszor és kimerítően tárgyalt körülmények miatt – nem tudta megakadályozni, lévén, hogy a gazdasági érveknek nagyobb súlyuk volt, és ezek már a hivatalban levő Kohl-kormány mellett szóltak.

A keresztény-liberális koalíció – most már a választóktól kapott törvényes megbízatás birtokában – hozzáláthatott tehát az újonnan kialakult hármas szövetség (CDU-CSU-FDP) bonyolult tárgyalásokon egyeztetett terveinek valóra váltásához. Mindenekelőtt azt a „megdőbbentő helyzetet” (Kohl) akarták felszámolni, amit az előbbi kormány az ország gazdasági életében állítólag előidézett. Meghirdették munkahelymentő akciójukat, amelynek lényege a magánberuházások és a vállalkozások serkentése adókedvezmények útján – ami természetesen csak a szociális juttatások kárára történhetett. Kohl „Adenauer politikai és szellemi örökösének” vallva magát, gazdaságpolitikájában az 50-es évek tapasztalataihoz kanyarodott vissza, a nagy elődhöz hasonlóan, megújodási programot hirdetve. Ám nemcsak a gazdaság-politikában kapott szabad kezét a kormány, hanem a biztonsági politika terén is: a választási győzelmet felhatalmazásnak fogták fel a tervbe vett rakétafegyverkezés lebonyolítására. Mindezt NATO körökben és Washingtonban nagy megelégedéssel vették tudomásul, mivel nem kellett többé aggódniuk, hogy Bonn esetleg meggondolja magát.

Még atomtámadás esetén sem

Pedig a gigantikus méreteket öltött nyugatnémet békemozgalom valóban mindent megtett, hogy visszakoázásra kényszerítse a kormányt. Az egész elmúlt év folyamán tartottak akciói, amelyekben milliók vettek részt. Több száz kilométeres élőláncot alkottak a támaszpontok és az amerikai, illetve a szovjet nagykövetség között, így juttatva kifejezésre akaratukat, hogy a tömbök az esztelen fegyverkezési hajszá helyett folytassák tárgyalásokat a legpusztítóbb eszközök kiküszöböléséről. Aligha kétséges, hogy az elmúlt hónapokban a békemozgalom híveiben tolmácsolta az NSZK polgárainak állásfoglalását, mint a hivatalos kormánypolitika. Ezt a közvéleménykutatások meggyőzően bizonyították. A lakosságnak – a különböző intézetek adatai szerint – 60–75 százaléka ellenezte a rakétatelepítést, de még a kormányon levő keresztény unió pártok tagjai körében is 50 százaléknál nagyobb a telepítést elvetők aránya. Az Atlanti Szövetségen belül végzett felmérés szerint a nyugatnémeteknek 31 százaléka még atomtámadás esetében sem fogadja el a nukleáris fegyverek alkalmazását. (Hasonlóképpen vélekedik a spanyolok 61, a norvégek 48, az olaszok 47, a franciák 27 és a britek 24 százaléka.)

Az NSZK-ban a felvonulókhöz csatlakoztak a szellemi és a politikai élet neves személyiségei, köztük a Nobel-díjas Heinrich Böll, továbbá Günter Grass is, hogy csak a legismertebbeket említsük. Fordulat következett be az ellenzékbe szorult Szociáldemokrata Pártban: tavaly már az SPD tagjai is – a vezetőség beleegyezésével – aktívan kivették részüket a telepítés elleni megmozdulásokból. Az emlékezetes októberi bonni nagygyűlésen – amely záróakkordja volt az egész nyáron folyó országos akcióknak – a százezresnél is nagyobb tömeg előtt Willy Brandt, a szociáldemokraták kimagasló egyénisége mondott beszédet, ezzel azt is jelezve, hogy az NSZK fennállása óta első ízben eltér a legnagyobb pártok nézete az ország biztonsági politikájától, amire eddig nem volt példa.

Sem a tömeges békemozgalom, sem az ország felelős politikai és közéleti személyiségeinek ellenkezése nem tudta megváltoztatni a bonni rakétatelepítési álláspontot. Manfred Wörner véderőminiszter (aki az elmúlt napokban kínos helyzetbe került a homoszexualitással vádolt Kiessling tábornok menesztése miatt) egy amerikai hetilapnak adott nyilatkozatában a hadsereg eltökéltségét hangoztatta, hogy nem hagyják magukat befolyásolni a béketüntetésektől és végrehajtják a pótfegyverkezési terveket, még ha a lakosság ezt ellenzi is. Kijelentését támasztotta alá, hogy már decemberben megérkeztek az első Pershing-2 rakéták részei a Swäbisch Gmünd melletti Mutlangen támaszpontra, miután a hatóságok kiűrtették azt a békefalut, amelyet a pacifisták állítottak fel a tábor bejáratánál a múlt évi tüntetések alatt.

Igazodás a telepítés utáni helyzethez

Nem lehet azonban elvitatni a Kohl-Genscher kormánytól, hogy a Washington rakétapárti politikája melletti felzárkózással párhuzamosan kísérleteket tett

a két tömb közötti dialógus felvételére. Helmut Kohl, igazodni próbálva a telepítés utáni helyzethez – ami sokak szerint egy új jégkorszak kezdetét jelzi a szembenállók között –, több nyilatkozatában arról igyekezett meggyőzni az NSZK polgárait, hogy az új rakéták elhelyezése nem jelenti szükségképpen a Szovjetunióval folytatott eredményes bilaterális együttműködés feladását. A Kelet–Nyugat viszonyt a bonni kancellár szerint nem szabad csupán a rakétakérdésre leszűkíteni. Kohl azt állítja, hogy a Genfben folytatott tárgyalások megszakadása csak átmenetileg vezet a politikai légkör lehüléséhez, és a gazdasági kapcsolatok akkor is megmaradnak. Sőt, egy lépéssel még tovább is megy: szerinte a Szovjetunió hamarosan visszatér Genfbe, az európai realitás részeként fogva fel a felállított Pershing-2-eket.

Mindez elsősorban az utca emberének szól az NSZK-ban, hogy ne érezze oly tragikusnak a pusztító rakéták árnyékát. Vagyis, hogy fogadja el őket szükséges rosszként, ami azonban később még kamatozni is fog, mert nagyobb biztonságot teremt, és ugyanakkor engedményre készíti az ellentábort. Az öngigazolásnak ez az igyekezete annál inkább erősödik, hogy a tavaly kiterelyesedett békemozgalom mindinkább válságba kerül és elveszíti kezdeményezését. Sokan mély kiábrándulással veszik tudomásul a pacifisták között megmegújuló vitákat, pedig csak arról van szó, hogy a rakétatelepítést ellenzők milliós táborának sohasem volt egységes eszmei alapja, s így az akciók elmúltával természetes a szétforgácsolódás. Maguk a zöldek arra panaszkodnak, hogy kétszeres nyomás nehezedik a mozgalomra. A nyugatnémet hatóságok újabban keményebben lépnek fel ellenük, akcióikat igyekeznek rendőri és büntetőjogi eszközökkel lehetetlenné tenni. Arra is panaszkodnak, azonban, hogy az NDK hatóságai is megváltoztatták magatartásukat a békemozgalommal szemben, és tavaly november óta akadályozzák a keleti és a nyugati pacifisták kapcsolatait. Amióta a bonni Bundestagban megszületett a határozat a Pershing-2-ök telepítéséről, a zöldeket és a pacifistákat nem engedik be az NDK-ba. Ezt azzal hozzák összefüggésbe, hogy a zöldek nemcsak a NATO pótfegyverkezését és Washington konfrontálódási politikáját támadják, hanem ugyanilyen eltökéltséggel vetik el a Szovjetunió további fegyverkezését – konkrétan a rövid hatótávolságú SS-22-es rakéták telepítését az NDK-ban és Csehszlovákiában. A Varsói Szerződés, mint ismeretes, ezzel a lépéssel válaszol az amerikai közepes hatótávolságú rakéták nyugat-európai telepítésére.